

Ірина Горохолінська
i.horokholinska@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-7921-8245

докторка філософських наук,
доцентка кафедри філософії і культурології
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

§ 3.5.

БЕЗПЕКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ

**а) Релігійний світогляд та питання безпеки:
актуальні точки дотику**

Проблема розбудови критичності та аналітичності на шляху плекання безпеки не вимагає зайвої актуалізації в країні, де вже кілька років триває війна (яка в останні місяці взагалі стала питанням «номер один» для обговорення на різноманітних міжнародних майданчиках – з огляду на назрівання небезпеки ще більшої ескалації з боку Російської Федерації). Не варто, мабуть, наголошувати на тому, що в XXI ст. воєнні дії розгортаються не тільки у формах, що були завжди характерними для мілітарних протистоянь. Їхніми новітніми «провідниками» стають також чи не найшвидші агенти впливу: конкретні інформаційні повідомлення як у межах однієї країни, так і на міжнародній «арені»; разові дезінформаційні, дестабілізаційні «вкиди» в соціальних мережах чи на інформаційних каналах, що є ресурсами гібридної боротьби країни-агресора чи її сателітів в Україні; або ж цілеспрямовані поетапні світоглядно-інформаційні інструменти корозії усвідомленості, критичності, солідарності та відповідальності осіб і спільнот. Усі названі важелі часто перетинаються між собою, створюючи ланцюг «взаємопідтвержувальних» псевдоістин, котрі впливають і на культурно-сміслову, політичне становлення особистості, формування її світогляду в аспекті вибору системи цінностей, і, зрештою, на прийняття конкретних життєвих рішень (серед яких вагомими є й громадянсько-політичні).

Очевидно, що релігійні переконання, їхні базові, визначальні орієнтири відіграють тут доволі істотне значення. Секуляризаційні процеси з різною інтенсивністю впливали та далі впливають на переорієнтацію форм діяльності конкретних релігійних спільнот в Україні та світі. Але все ж і постсекулярність (інтенсифікація звернення до релігійних джерел самовизначення як до ключових для конкретних осіб і спільнот) – характерна особливість релігійного життя в певних країнах і регіонах, зокрема, в Україні. Усі дослідження, котрі здійснюються українськими соціологічними службами, підтверджують (з невеликим коливанням), що релігійність притаманна світоглядіві більшості українців (звісно, з конфесійними відмінностями та певними особливими для різних людей психологічними акцентуаціями)⁴⁶⁵. Водночас варто розуміти, що релігійні переконання – доволі тонка та чутлива структура світогляду, маніпулювання якою (а тим більше – деструктивний вплив на яку) здатні надавати зацікавленим особам і силам плацдарм для інформаційної боротьби. Зокрема, йдеться про передачу через начебто релігійний наратив від релігійних авторитетів (лідерів) до пастви посилів політичного та

⁴⁶⁵ Див.: Релігійна самоідентифікація населення і ставлення до основних церков України: червень 2021. *KIIS. Київський міжнародний інститут соціології: соціологічні та маркетингові дослідження*. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&cid=1052&page=1> (дата звернення: 15.01.2022); Парафіян ПЦУ уже удвічі більше, ніж УПЦ МП – опитування. *RISU. Релігійно-інформаційна служба*. URL: https://risu.ua/parafijan-pcu-vzhe-udvichibilshе-nizh-upc-mp-opituvannya_n121564 (дата звернення: 15.01.2022).

цивілізаційно-ідентичнісного спрямування. Крім нейтральних і позитивних аспектів, через ці механізми можуть ледь завуальовано транслюватися також і мова ворожнечі чи ексклюзивної зверхності одних громадян країни щодо інших. А отже, – наростання дестабілізації (в найширшому розумінні) в царині гуманітарної безпеки. Про високу міру небезпеки свідчить і те, що країна-агресор вибудовує саме таку деструктивну модель релігійного життя в межах власних кордонів. Ба більше, ці кордони вона окреслює інакше, ніж світове співтовариство та міжнародне право. І йдеться навіть не лише про вже анексовані території, а й про дедалі частіші заяви активних діячів політикуму Росії про нові претензії на терени, що насправді законно належать іншим державам. І не останню функцію в «обґрунтуванні» таких претензій відіграє там, по суті, спаяна з політичною системою одержавлена церковна вертикаль. Богослов К. Говорун (добре знайомий з істеблшментом тієї структури) чітко зазначає: «Найбільшу підтримку Путіну надає Російська Православна Церква. Інколи ця церква закликає до насильства заради “руського міру” навіть раніше, ніж це зробить держава. Наприклад, після української Революції гідності тодішній офіційний речник Московського Патріархату отець Всеволод Чаплін одним із перших закликав до російської інтервенції в Україну [...]. Цю заяву було зроблено ще до російської окупації Криму та вторгнення на Донбас, коли мало хто вірив у можливість російської агресії проти України. [...] У квітні 2018 року отець Чаплін, вже не будучи офіційним речником Російської Православної Церкви, закликав у соціальній мережі Фейсбук до окупації Києва та інших регіонів України»⁴⁶⁶. Очевидно, що релігійні (квазірелігійні?) важелі для російської влади – це зброя, котру вона намагається використовувати на українських теренах не тільки й не стільки на користь релігійних інституцій, а саме задля політичного та економічного впливу. А отже, на цьому тлі грамотний та конструктивний наратив релігійних лідерів, налагоджена система релігійної та релігієзнавчої просвіти в країні (на різних рівнях і різними засобами) здатні стати вагомим складовим безпекових заходів, зокрема, і щодо тих, хто чітко ідентифікує себе як вірян, і тих, хто тяжіє до світського світоглядного самовизначення.

Саме тут доречно перейти до обговорення питання безпекових можливостей богословської освіти. Чи не найважливішим її завданням є пошук істини, котра здатна забезпечити особі і спільноті цілісність ідентичності, комплексну освіченість, а отже й світоглядно-ментальну та конкретно практичну безпеку як у світі тут і тепер, так і в сотеріологічній перспективі (останнє не є предметом нашого обговорення наразі, але ця особливість богословських міркувань, закладена і в практиці богословської освіти, тільки зміцнює немарність рішень та вчинків, на котрі орієнтується вірянин). Мусимо зробити таке застереження. Зараз ми мовитимемо не про богослов'я, бо це досить вузько спеціалізована теоретична

⁴⁶⁶ Говорун К., архімандрит. Політичне православ'я : доктрина, що розділяє Церкву. / Перек. з англ. О. Панича. Київ : Дух і літера, 2019, С. 124-125.

проблема. У нашій розвідці, з огляду на її завдання, актуалізуватимемо саме проблеми богословської освіти. З огляду на окреслені вище конотації релігійного світогляду та питань безпеки, якісна богословська освіта (в найширшому її контексті) видається нам однією з вагомих складових забезпечення гуманітарної безпеки в країні. Звичайно, що світоглядно-гуманітарні науки, зокрема релігієзнавство, тут є також доволі дієвим методологічним полем напрацювання конкретних навиків світоглядної критичності та аналітичності. Ми вже про це міркували в низці наших попередніх публікацій⁴⁶⁷. Але богословська освіта, на відміну від релігієзнавства чи філософії, має додаткові важелі та вектори впливовості, конкретну «додану вартість» у безпековому плані. Адже через якісну (і критично зорієнтовану в потрібних межах) підготовку майбутніх богословів проектується якісна богословська просвіта тих віруючих громадян, до роботи з якими долучатиметься майбутній фаховий богослов. А отже, реалізується потенціал розбудови конструктивного, богословськи професійного, позбавленого псевдорелігійних забобонів й упереджень, діалогу між звичайними громадянами нашої країни щодо важливих світоглядних питань.

Тобто тут ідеться про рівень підготовки майбутніх релігійних лідерів, священнослужителів: цілісність їхньої освіти, орієнтацію на конкретну професійну підготовку, котра б не була відірваною від вимог часу. Така освіта має забезпечувати їм можливість бути активними членами сучасних суспільних процесів на рівних з іншими представниками соціальних інституцій, взаємодіючи з ними в якнайрізноманітніших форматах. А водночас ми вважаємо, що якісна богословська освіта та відповідний фаховий рівень освіченості священнослужителів, що здійснюють постійну комунікацію з паствою, здатні забезпечити вірян релевантними нашому часові моделями сприймання знань щодо основ їхньої віри. Звичайно, віра є за своєю суттю багато в чому ірраціональним феноменом, проте якісна фахова комунікація з питань віри убезпечує вірян від забобонів, некритичних містифікацій, тяжіння до наділення осіб чи подій певними «харизматичними» якостями, які насправді нав'язуються їм із деструктивною метою. Освічений пастир – освічена паства. Ця освіченість неодмінно має трансформуватися в якісну релігійно-богословську просвіту, що є важливою навіть і для світських осіб та інституцій в умовах, коли йдеться, наприклад, про журналістику чи інші професії, що є першорядними для налагодження інформаційної безпеки.

Поряд з тим, відомо, що постсекулярні тенденції не тільки в Україні, а й в інших країнах Європи ще не усунули тенденцій певної кризи богословської освіти. Щодо українських реалій ми помірковано децю

⁴⁶⁷ Бродецький О., Горохолінська І. Безпековий ресурс світоглядного знання в освіті: кейс релігієзнавства. *Освітній дискурс: Збірник наукових праць*. 2021. № 35 (7). С. 7-17.; Бродецький О., Горохолінська І. Ціннісна «рентабельність» світоглядно-гуманітарного знання в університетській освіті сьогодення. *Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін та викликів: стан, проблеми, перспективи розвитку*: кол. моногр. Київ: Фенікс, 2020. С. 147-166.

згодом. Щодо ж Європи, то кількість факультетів і кафедр, котрі здійснюють відповідні дослідження та підготовку богословів стає дедалі меншою, адже зменшується кількість здобувачів⁴⁶⁸. Спробуємо проаналізувати ці тенденції у співвідношенні з безпековим потенціалом богословської освіти, що залишається затребуваним. Це дозволить нам віднайти, можливо, певні корисні й для українських реалій моделі функціонування богословської освіти в сучасному секулярно \ постсекулярному середовищі.

б) Західноєвропейський досвід богословської освіти: безпекові можливості

Богословська освіта в європейських вищих навчальних закладах, як відомо, розпочинає свою історію з перших днів їхнього існування. Причому напрями: саме вона (у єдності із філософією) і була ядром початкової історії університетів в Європі. Це загальновідомий факт, і він уже визначає неминучість усвідомлення європейцями принаймні історичної зумовленості, закономірності особливого світоглядного й освітнього статусу богословської думки, передавання богословських знань в університетах.

Звичайно, вища освіта не може й не повинна бути суворо консервативною на догоду лише історичній традиції, котра не знаходить своїх резонів у сучасності. А тому очевидно, що зміни в статусі богословської освіти в університетах Європи розпочалися давно і здолали кілька етапів. Але все ж багато дослідників і нині наголошують на особливому статусі богослов'я. Відомі в цьому контексті висновки, які робляться У. Моберлі у його роботі «Криза університетів»⁴⁶⁹. Вони істотно змотивували розгортання дискусій про майбутнє університетської освіти в Європі. Син англійського пастора й водночас людина, яка займала вагомі посади в університетських колах післявоєнної Британії, У. Моберлі намагається здійснити дослідження того, як релігійна віра, знання її основ та соціальної значущості можуть бути з користю імплементовані в систему вищої освіти, що надається та гарантується державою, а не суто церковними структурами. Дослідник Д. Беббінгтон констатує: «Центральна пропозиція роботи Моберлі полягає в тому, що університет має бути відкритим форумом для обговорення найважливіших питань. Християнські вчені мали б відігравати повну, але аж ніяк не виключну участь у такій дискусії. В разі такого справжнього плюралізму, вважає він, християнство покаже свою перевагу. Бачення сера Уолтера Моберлі здається розумним і

⁴⁶⁸ Див.: The Theology and Religious Studies Provision in UK Higher Education. 2019. The British Academy. 33 p.

URL: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/288/theology-religious-studies.pdf>; Research Review Theology & Religious Studies. Quality Assurance Netherlands Universities (QANU). 2013. 107 p.

URL: https://www.uu.nl/sites/default/files/ubd_theologie_en_religiewetenschappen_oz_2013.pdf (дата звернення: 15.01.2022).

⁴⁶⁹ Moberly W.H. The Crisis in the University. London : SCM Press, 1949. 316 p.

принципово правильним. Християнська релігія, за його приписом, повинна вносити свою мудрість у загальний фонд університету. Він пропонує сучасному світові привабливий спосіб інтеграції віри до вищої освіти. Історія європейських університетів свідчить: хоч це завдання не можна виконати ідеально, та це можна зробити краще, ніж зараз»⁴⁷⁰. Прикметно, що власну роботу У. Моберлі пропонував світу тоді, коли в Європі досить активно тривали секуляризаційні процеси. Але також це вже й той час, коли класичні теорії секуляризації себе багато в чому не виправдали, і стало очевидно, що про якість «тотальне» зникнення релігії з публічного простору (а тим паче із світоглядного самовизначення європейців) – говорити годі. Війна та соціальні кризи продемонстрували: аксіосфера потребує пошуку такої ціннісної парадигми освіти та просвіти, котра б забезпечила гуманістичні напрямки розвитку суспільних інститутів, розбудови культури діалогу, порозуміння та взаємності. Релігія тут, очевидно, має далеко не найслабші можливості. Так, внаслідок секуляризації переформатовуються соціальні ролі певних інститутів, зокрема й релігійного. Але постмодерн розширює спектр апелювання до релігійної регуляції як повноцінного, адекватного нормотворчого чинника поряд із іншими, що мають світський характер. І в ХХ ст., й зараз незаперечно: богословська освіта потребує системних якісних підходів інновації та пошуку можливості стати актуальною не тільки на шляху вивчення «вічних істин та цінностей», а й у спрямуванні цієї мудрості на розв'язання нагальних культурних і соціально-аксіологічних проблем. І прикметно, що цю потребу звернення погляду дослідників на значущість оновлення богословського знання багато в чому актуалізували саме воєнні, а отже, (не)безпекові передумови. Суспільний стан наростаючої морально-культурної кризи та соціальної нестабільності, спричинений війною, дав початок дискусії та конкретним крокам із «оновлення» богословської освіти в Європі з усвідомленням її власне безпекового потенціалу.

Наразі ця потреба залишається актуальною й підкреслюється у світоглядно-гуманітарному дискурсі Європи: «Богословська освіта, як вона була задумана та реалізована в Північній Атлантиці (тобто в Європі і Сполучених Штатах), переживає низку криз, що детермінують термінові й радикальні зміни. Ці зміни конче потрібні не лише для забезпечення сталості інституцій, а й (що ще важливіше), щоб теологічна освіта відповідала Церкві та суспільству у ХХІ ст.»⁴⁷¹. Якщо детально проаналізувати цитовані нами матеріали й інші з тих, що згадувалися вище, стає зрозуміло, що коли йдеться про кризу богословської освіти, передусім мається на увазі зменшення фінансування відповідних програм підготовки з богослов'я, що спричинило відтік здобувачів цієї спеціальності як з

⁴⁷⁰ Bebbington D.W. Christian Higher Education in Europe: A Historical Analysis. *Christian Higher Education*. 2011. 10 (1). P. 24.

⁴⁷¹ Cascante-Gómez F. A. An Invitation to a Road Less Traveled: Theological Faculty and the Future of Theological Education. *Theological Education between the Times. Spotlight on Theological Education*. American Academy of Religion, 2017, P. 4.

бакалаврських, магістерських, так і докторських курсів. Богослови із провідних університетів, приймаючи наявний стан речей, але поряд з тим усвідомлюючи, що все ж якість богословської освіти та просвіти не повинна втрачатися (адже це передусім стосується гуманітарної безпеки), намагаються віднайти адекватний формат альтернативних шляхів розбудови богословських програм у такій реальності.

Одним із таких форматів постав феномен публічної теології. Освітні програми з публічної теології стають доволі популярними, адже ця царина, як зазначає Т. Ловат, «[...] становить сучасну спробу відновити давню традицію теології як активного учасника серед дисциплінарних галузей, що пропонує особливий спосіб розуміння світу в його природному та соціальному порядку і виступає як потужний мотиватор людських дій, спрямованих на гармонію й добробут у світовому порядку. З точки зору публічної теології, ми цілком могли б сказати: “теологія не для Церкви; теологія для світу”. Ми цілком могли б додати “публічна теологія для доброї та цілісної освіти”»⁴⁷². Богословська освіта, що не тільки здатна підготувати майбутнього священнослужителя, а й надає додатково компетенції соціального працівника, еколога, фахівця з питань біоетики тощо, – ось основний вектор таких освітніх стратегій. Вагомою складовою програм із публічної теології є політичні студії в їхньому співвідношенні з питаннями релігії та релігійності. На вебсторінках багатьох університетів, котрі пропонують такі програми, наголошується на тому, що вони спрямовані на підготовку богословів, котрі повинні вміти обмірковувати культурні, соціальні та політичні проблеми, розв’язувати конкретні практичні завдання щодо цього⁴⁷³. Безпекову значущість таких програм, що сполучають у собі богословську традицію із новітніми культурологічними та політологічними студіями в контексті якісної актуальної підготовки сучасного релігійного лідера, важко переоцінити. Світ, де релігія і надалі використовується як політичний інструмент боротьби в умовах не суто ідейного, а на жаль, військового протистояння, вимагає таких підходів на шляху цілісної богословської підготовки фахівців.

На цьому наполягає й дослідник безпекових вимірів вищої освіти Т. Ловат, відзначаючи потребу розширити діапазон зорієнтованості таких міждисциплінарних магістерських програм із публічної теології:

⁴⁷² Lovat T. Securing Security in Education: The Role of Public Theology and a Case Study in Global Jihadism. *Religions*. 2018, 9 (8) : 244. P. 3. URL: https://www.researchgate.net/publication/327066129_Securing_Security_in_Education_The_Role_of_Public_Theology_and_a_Case_Study_in_Global_Jihadism дата звернення: 15.01.2022).

⁴⁷³ Див. до прикладу: <https://www.chi.ac.uk/philosophy-religion-and-ethics/course/ma-public-theology/>. Університет Чічестера (Англія) пропонує магістерську програму з публічної теології, де саме на таких аспектах підготовки робиться провідний акцент. Або ж магістерська міждисциплінарна програма «Релігія, політика і суспільство», що реалізується факультетом філософії, богослов'я та релігії університету міста Бірмінгем (Англія), котра, по суті, є курсом підготовки богословів за принципами, пропонованими публічною теологією: <https://www.findamasters.com/masters-degrees/course/religion-politics-and-society-ma/?i282d5284c30400>

«Ось ще одна складніша і всеосяжна роль публічної теології такого типу [...], яка виходила б за межі звичайних формальної та неформальної освіти, щоб бути загальніше залученою до підготовки персоналу розвідки та безпеки, зокрема, до підготовки фахівців з процесів дерадикалізації»⁴⁷⁴. У такий спосіб підкреслюється той безпековий ресурс богословської освіти, котрий цілісно доповнює формування конкретних фахівців – не богословів, а власне силовиків, спецслужбістів, основною метою діяльності яких має бути захист суспільного спокою та суспільної гармонії. Мультикультурний світ, де живуть, співдіють люди з найрізноманітнішими релігійними переконаннями вимагає захисту толерантності та взаємоповаги, котрі можуть розхитуватися свідомо, з метою посягати неприязнь, неспокій, ворожнечу, протистояння, котрі ослаблюють суспільство/країну й призводять до серйозніших безпекових втрат та прорахунків. Кожен регіон земної кулі має в цьому напрямку свої особливості та стратегічно важливі для такої богословської аналітики проблеми. Й усвідомлювати їх повинні ті професіонали, сфера діяльності котрих спонукає тримати руку на пульсі захисту населення (і тут знову ж: можна розширювати горизонти безпеки – медицина, екологія, політика тощо). Фундаменталізм і радикалізм як загрозливі явища в релігійному житті мають найрізноманітніші форми вияву як у християнському, так і в мусульманському світі, у середовищі навіть таких, на перший погляд, гуманістичних релігійних систем як буддизм. Знання цих тонкощів богословського вчення та вимог релігійної практики конкретних релігій – необхідні для сучасних дієвих й ефективних безпекових зусиль найрізноманітніших груп професій.

Освітні системи, котрі можна вважати взірцевими, зокрема ті, що представлені у Великій Британії, також переживають згадану вище кризу богословської освіти, але водночас тут здійснюється переорієнтація монодисциплінарної, консервативної специфіки підготовки богословів. Важливо, що й тут перші тенденції таких інновацій розпочалися ще доволі давно: «Богослов'я як осмислення божественного, є такою ж старою дисципліною, як власне інститут університету. Якщо в деяких країнах богослов'я було в основному зосереджене на професійній підготовці для християнського служіння, то у Сполученому Королівстві воно також постає як самостійна дисципліна [...]»⁴⁷⁵. Тобто усвідомлення потреби в богословській просвіченості не лише майбутніх священнослужителів, а й потреба імплементації богословської компоненти у вищу освіту як таку в найрізноманітніших формах тут чітко усвідомлюється вже доволі давно.

⁴⁷⁴ Lovat T. Securing Security in Education: The Role of Public Theology and a Case Study in Global Jihadism. *Religions*. 2018. 9 (8) : 244. P. 10. URL: https://www.researchgate.net/publication/327066129_Securing_Security_in_Education_The_Role_of_Public_Theology_and_a_Case_Study_in_Global_Jihadism (дата звернення: 15.01.2022).

⁴⁷⁵ The Theology and Religious Studies Provision in UK Higher Education. 2019. The British Academy. P. 2. URL: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/288/theology-religious-studies.pdf> (дата звернення: 15.01.2022).

Але поряд з тим, тут закриваються богословські факультети з багатою історією, згортаються богословські освітні програми, адже як чітко зазначають британські дослідники, «за останні роки відділи TRS [теології та релігієзнавства (Theology and Religious Studies) – І.Г.] в кількох установах або об'єдналися з іншими відділами, або взагалі закрилися. Спеціалізований богословський заклад Великобританії, Heythrop College, заснований у 1614 р., закрив свої двері у 2018 р. після понад 400 років освітньої діяльності»⁴⁷⁶. Проте такий загрозливий, на перший погляд, стан богословської освіти у Великій Британії, за детальнішого аналізу виглядає все ж зовсім не шляхом кризи, а шляхом оновлення. Тут релігієзнавчі та богословські студії все активніше співіснують у ще тіснішому міждисциплінарному полі з іншими світоглядними, гуманітарними та поведінковими науками. Тобто йдеться про появу цілої низки міждисциплінарних освітніх програм, в межах яких богословська компонента посідає доволі вагоме місце: «[...] Релігія дедалі більше стає специфічним елементом вивчення курсів інших гуманітарних і соціальних наук, зосібна політики, міжнародних відносин, соціології, антропології, філософії та історії. Хоча за останні п'ять років в університетах Великобританії було закрито ряд традиційних курсів TRS, нові міждисциплінарні курси були відкриті в установах, які раніше не пропонували TRS»⁴⁷⁷. Такий стан речей тільки підтверджує ту тенденцію, котру ми описували вище: безпековий ресурс богослов'я високо оцінюється не тільки як конкретний якісний механізм підготовки майбутніх священнослужителів та релігійних лідерів, а й фахівців різноманітних професій. Безпековий ресурс богослов'я – це конкретні концептуальні знання щодо основ релігійного світогляду, його мотивацій, слабких та сильних сторін, вразливих і маніпулятивних можливостей, потужних мотиваційних інтенцій, оцінкових критеріїв тощо. Історія, психологія, політологія, новітні технології – продовжувати перелік можна нескінченно – це все ті галузі, що здатні урізноманітнити, розширити богословську фахову підготовку з одного боку, а з іншого – ідейно поглибитися богословськими інтенціями.

На потребі розбудови міждисциплінарної природи сучасної богословської освіти перед лицем небезпек сучасного світу наполягають й нідерландські дослідники: «Вивчення релігії набуває дедалі більшого значення для розуміння суспільства та проблем, з якими воно стикається, але глибоке розуміння релігії може вимагати тіснішої кореспонденції з іншими дисциплінами, щоб зрозуміти повну картину та знайти рішення. Тому не дивно, що університети використовують більш міждисциплінарний підхід, який відображає складні та мінливі відносини, які люди мають з релігією у XXI ст.»⁴⁷⁸. Напрацьовуючи систему захисту та розбудови богословської освіти в Нідерландах, група науковців із цієї країни закликає університетські спільноти уважно поставитися до питання

⁴⁷⁶ Там само. Р. 4.

⁴⁷⁷ Там само. Р. 4.

⁴⁷⁸ Там само. Р. 29.

збереження богословської підготовки фахівців, розширивши їх можливості через так звану індивідуальну освітню траєкторію та спеціалізацію, здатні максимально актуалізувати гуманітарну безпекову значущість богослов'я у XXI ст.: «Тож Комітет пропонує університетам Нідерландів прийняти узгоджені рішення щодо постійного збереження принаймні одного (але задля плідної конкуренції та необхідної диверсифікації наукових традицій бажано більше одного) повноцінного факультету або кафедри богослов'я як дисциплінарної галузі з широким спектром спеціалізацій, що буде відкрита для будь-яких форм міждисциплінарних досліджень і співпраці та здатна підтримувати або зберігати міжнародну репутацію нідерландських досліджень в галузі богослов'я, що зараз ризикує повільно втратитися. Рішенням, яке також допомогло б подолати непродуктивний розрив між богослов'ям та релігієзнавством, є створення богословської школи, яка б функціонувала як навчальний інститут, що забезпечував би церковне служіння та безперервну освіту, підтримував би зв'язки з конфесійними інститутами тощо»⁴⁷⁹.

Такі кризові моменти й інноваційні переорієнтації, (зокрема, пов'язані із входженням богослов'я до переліку спеціальностей, котрі визнаються державою) характерні й для тенденцій розвитку богословської освіти в сучасній Україні.

в) Безпековий потенціал богословської освіти в Україні: палітра підходів

Передусім – якщо говорити про богословську освіту в нашій країні – варто відповісти на питання, як забезпечити університетській богословській освіті можливість збереження конструктивних надбань попередніх епох (інколи суперечливих та нерівномірно корисних для її якості⁴⁸⁰) та одночасно забезпечити долучення до найкращих взірців сучасної гуманітарної та богословської освіти світу. Іншими словами, важливою залишається проблема якості богословської освіти, її актуальності та рентабельності.

Як ми вже наголошували, якість богословської освіти здатна бути своєрідною «подушкою безпеки» на роздоріжжі ціннісної самоідентифікації особистості і тих криз та випробувань, що окреслені вище як виклики і проблеми сьогодення. Адже вона здатна репрезентуватися в суспільстві як індивідуальний досвід, так і як досвід суспільний. Індивідуальний досвід – це досвід конкретних випускників богословських програм,

⁴⁷⁹ Research Review Theology & Religious Studies. Quality Assurance Netherlands Universities (QANU). 2013. P. 9.
URL: https://www.uu.nl/sites/default/files/ubd_theologie_en_religiewetenschappen_oz_2013.pdf (дата звернення: 15.01.2022).

⁴⁸⁰ Відомо, що традиція богословської освіти на теренах України як така, започаткована в університетах і продовжена в духовних навчальних закладах була доволі маргіналізована в радянський час, а після років здобуття незалежності заново актуалізована в духовних семінаріях та академіях й наразі реформою повернута в перелік державних спеціальностей та наукових галузей.

які пройшли через етап самоусвідомлення і пошуку відповідей на питання Істини, про які ми вже говорили, і самоідентифікації власної ціннісної системи. Тобто здобуття богословської освіти на індивідуальному рівні – це система самоосвіченості, котра розкриває множинну світоглядної та культурної різноманітності світу, а також сприяє концептуалізованому вивченню власної релігійної традиції. Адже, на відміну від релігійнознавчого знання, де всім релігіям світу надається рівнозначна дослідницька увага, богословська освіта ще й вимагає процесу деталізації вивчення саме певної унікальної релігійної традиції. Навіть якщо випускник-богослов не обирає шлях священнослужителя як свою професію, він здобуває досвід концептуалізації власного релігійного досвіду, отримує інтелектуальні важелі протидіяти забобонам і фанатизму, релігійним міфам, що можуть продукуватися буденним рівнем релігійної свідомості.

А як суспільний досвід богословська освіта – це власне підготовка висококваліфікованих фахівців – потенційних релігійних лідерів (знову ж не обов'язково священнослужителів, а саме лідерів релігійних спільнот у соціально-громадському аспекті). Випускник-богослов із якісними результатами навчання добре орієнтуються в широкому сенсі розуміння койнонічного типу соціальності – такого типу соціальності, коли кожен акт спілкування з іншою особою репрезентує спілкування з Богом, коли в кожному акті спілкування демонструється своя ідентичність, своя відповідність певній релігійній спільноті (навіть якщо про це декларативно не заявляється). Кожна дія, кожне слово конотує зі світоглядом особи, і цей світогляд виражає себе в цій дії і в цьому слові. Такий спосіб життя – це і практика трансляції дієвості тієї етичної системи, котру сакралізує певна релігія, а водночас – доволі важливий маркер соціальної відповідальності. Соціальна активність й відповідальність, опосередкована релігійною етикою, є доволі дієвим чинником безпеки суспільства. Адже випускник-богослов повинен бути чутливим до питань відповідальності та прийняття рішень, а отже, дбати про власну безпеку, безпеку свого оточення, транслювати належні взірці соціально відповідальної поведінки іншим. Тут варто згадати, наскільки звернення, проповіді, інтерв'ю релігійних лідерів важили під час Революції Гідності, або ж як чутливо нині сприймають віряни слова релігійних лідерів у питаннях ставлення до ковідної проблематики, теми щеплень тощо. Показовим є приклад існування інформаційного бюлетеня, виданого Інститутом Тоні Блера для суспільних змін (*«Tony Blair Institute for Global Change»*) із назвою, що говорить сама за себе *«Covid-19: Посібник для владних організацій, які співпрацюють з релігійними лідерами для підтримки заходів громадського здоров'я»* (*«Covid-19: Guide for Governments Working with Religious Leaders to Support Public-Health Measures»*). У ньому – детальні відомості про вагу та міру дієвості слів і кроків релігійних лідерів у захисті здоров'я й безпеки громадян. Зокрема, там сказано: «Релігійні провідники та релігійні організації мають потенціал впливати на медичну освіту, зміцнення здоров'я та позитивні результати здоров'я

серед членів їхньої громади. Вони також забезпечують потенційний доступ до груп ризику [...], заохочуючи використання медичних послуг»⁴⁸¹.

Таке бачення якості богословської освіти ставить перед богословськими програмами кілька важливих завдань. Перше: усвідомити, в якій формі богословські програми можуть взагалі існувати в системі вищої освіти України. Відомо, що коли богослов'я як окрема наукова галузь отримала можливість здійснювати освітню діяльність у вищих навчальних закладах України (відповідно до ліцензій), у богословських середовищах виникла дискусія про можливість позаконфесійної богословської освіти. Зокрема, на її можливостях та потенціалі зупиняє окремий дослідницький погляд В. Хромець (він її називає «неконфесійною богословською освітою»⁴⁸²). На наш погляд, такий підхід (позаконфесійний) в контексті богословської освіти усе ж є непродуктивним.

Якісна богословська освіта, на нашу думку, може існувати у двох типах. Перший тип – моноконфесійна богословська освіта. І другий – поліконфесійна богословська освіта. Моноконфесійна богословська освіта – це та, яка здебільшого надається в духовних закладах (підготовка фахівців для конкретної юрисдикції, конфесійної приналежності). Коли ж ми говоримо про поліконфесійну богословську освіту, то тут можливі кілька підходів. Перший підхід умовно назвемо проєвропейським. Його демонструють європейські заклади освіти. Це коли факультети, де функціонують відповідні програми, запрошують до співпраці професорів із різних царин богослов'я. Наприклад, професор з буддійських питань, професор з євангелістичних питань, професор з ісламознавства. Навчальний план того, хто здобуває відповідну богословську освіту, формується відповідно до запити поліконфесійності, який у здобувача вищої освіти наявний.

Інший підхід поліконфесійної богословської освіти можливий цілком і в наших умовах. Навіть в умовах, коли вони здебільшого (якщо поглянути на палітру богословських програм України) формуються довкола якогось конфесійного моноліту. Тобто або ПЦУ, або УГКЦ, або та чи інша протестантська деномінація надає базову богословську послугу, але у вибірковий блок дисциплін залучаються ті дисципліни, що дають змогу здобути ширшу поліконфесійну компоненту. Це може забезпечуватися і за допомогою філософського блоку, і за допомогою соціального блоку дисциплін, і відповідно до конкретних кваліфікацій майбутніх богословів не тільки як потенційних фахівців у царині культового служіння, а як соціальних працівників, релігійних експертів, релігійних

⁴⁸¹ Covid-19: Guide for Governments Working with Religious Leaders to Support Public-Health Measures; Tony Blair Institute for Global Change. P. 2. URL: <https://institute.global/sites/default/files/inline-files/Tony%20Blair%20Institute%20Working%20With%20Religious%20Leaders%20to%20Support%20Public%20Health%20Measures.pdf> (дата звернення: 15.01.2022).

⁴⁸² Хромець В. Богословська освіта в Україні: релігійний та світський контекст. Київ: Дух і літера, 2019. С. 181-187.

журналістів тощо. У дипломі це формалізуватиметься не як основна професійна кваліфікація, а як *кваліфікація через кому*. Здобуватиметься вона заходами ось цього вибіркового блоку, який даватиме повноцінну богословську освіту, одночасно спрямовану і на маркер громадянської відповідальності, і на суспільний запит на релігійного лідера, який буде не тільки моральним взірцем, моральним авторитетом, а й лідером суспільної думки. Саме така поліконфесійна богословська освіта може бути рентабельною в розумінні безпекового запиту в тому широкому контексті, котрий здатні забезпечувати світоглядні знання, і який був окреслений нами вище: толерантизація, критичність, культурна ерудиція, чутливість до світоглядних маніпуляцій тощо. Такий підхід, на нашу думку, характерний для магістерської програми з богослов'я в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича⁴⁸³.

Звичайно, навчальним закладам України потрібно дедалі більше орієнтуватися на досвід організації, як мінімум, магістерських міждисциплінарних богословських програм підготовки відповідно до тих підходів, згідно з якими вони організовуються в Європі. Цікавим прикладом такої програми є програма підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня в Західноукраїнському національному університеті (м. Тернопіль). Тут розпочато набір на програму із *«Соціальної теології»*⁴⁸⁴, яка готує магістрів зі спеціальності *«Соціальна робота»*, але водночас надає актуальні для цієї спеціальності богословські знання з курсів *«Актуальні питання морального богослов'я та біоетики»*, *«Соціальна доктрина церкви»*.

Наснаженими на міждисциплінарну орієнтацію виглядають також і магістерські освітні програми спеціальності *«Богослов'я»* в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (зокрема, програма *«Релігійні та богословські медіа»*)⁴⁸⁵.

Звичайно, що прогресивними та надзвичайно важливими в контексті забезпечення розвитку безпекового гуманітарного простору в Україні є програми підготовки богословів у таких знаних центрах богословської освіти із власною релігійною традицією, як Український католицький університет (м. Львів), Київська православна богословська академія, Волинська православна академія тощо. Наукові заходи, громадянські

⁴⁸³ Див. детальніше: Освітньо-професійна програма *«Богослов'я»* другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 041 *«Богослов'я»* напрямку 04 *«Богослов'я»*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Філологічний факультет : веб-сайт.

URL: <https://drive.google.com/file/d/1qe5Uxh9ICgA1F0C3mQnbdKEKKhL19qrIF/view> (дата звернення: 15.01.2022).

⁴⁸⁴ Див. детальніше: Освітньо-професійна програма *«Соціальна теологія»* другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 *«Соціальна робота»* напрямку 23 *«Соціальна робота»*. Західноукраїнський національний університету : веб-сайт. URL: https://www.wunu.edu.ua/opp/sgf/opys_program/231_Sotsialna_teolohiia_mag.pdf (дата звернення: 15.01.2022).

⁴⁸⁵ Про освітні програми з богослов'я цього ЗВО можна почитати тут: <https://ffs.npu.edu.ua/kafedry/kulturolohi/kafedra-bohoslovya-ta-relihiyeznavstva-2021> (дата звернення: 15.01.2022).

ініціативи представників цих та згаданих раніше богословських освітніх спільнот активно зорієнтовані на розвиток та поступ української культури, соціальної мобільності тощо.

Намагається посісти своє місце серед визнаних державою закладів вищої освіти й ціла низка протестантських богословських осередків в Україні, хоч більшість із них все ж продовжує функціонувати виключно як духовні заклади освіти, що не мають державних ліцензій.

г) Богословська освіта та богословська просвіта на шляху гуманітарної безпеки

Отже, цілком очевидно, що богословська освіта, тобто якісне формування майбутніх служителів релігійних організацій та спільнот (але не лише священнослужителів), а також богословська обізнаність, ерудованість інших фахівців (принаймні тих, які позиціюють себе як віруючих), адекватна, не спотворена інформованість щодо тем релігійно-церковного життя у ЗМІ тощо – це надійний важіль у системі інструментів розбудови гуманітарної безпеки в сучасному постсекулярному світі (котрий водночас є середовищем, де ведуться гібридні війни, де маніпуляція інформацією, світоглядними переконаннями є чи не найважливішою зброєю). Очевидно, що свої безпекові функції із запобігання цьому богословська освіта належно виконуватиме саме в разі її готовності бути діалогічно відкритою до філософського знання, небайдужості до живого соціального процесу в усій складності й багатомірності тих чинників, які його конституують нині й конститууватимуть надалі.